

DUNÁNTÚL

BEKES JÓZSEF

„Különös kéréssel fordulunk magához...”

Helyszínelés Illyés Gyula halálának 30. anno.

A levél

Stamler Imre somogyjádi iskolaigazgató rendelt egy színdarabot 1966-ban. Akár egy amerikai producer. Ahogy írta „*Különös kéréssel fordulunk magához... Szeretnénk kifejezni, hatásosan megérteni, megéreztetni mindazt, ami az atomból, korunk meghatározójából, az élet nagy lehetőségéből, vagy a balál fagyosságából az emberiségre várhat...*” tehát megadva a témát is – szóljon a mű az atomról. Szemtelen vérprofizmus: ebből születhet a siker.

A géppel írt, kézzel javított levelét az év augusztus 26-án elküldte Illyés Gyulának. Odabiggyesztve Illyés nevéhez, hogy *elvtárs*. Illyés kiválasztása, aki a kádári oldódás éveiben kezd felfelé lépdelni az akkori szocialista parnasszuson: telitalálat. (Jegyzem: ez a művészi hegyorom aztán nagyon sokba kerül később az illyési életműnek...) A Pannon-tájból vétetett költő, a Puszták népének írója megérzi, hogy ez egy lehetőség. Nagy L-lel. Belemegy a játékba, elfogadja a felkérést, és sosem látott lelkesedéssel elkezd írni a háromrészes verses művét, líra oratóriumát, *Az Éden elvesztését*. Az járhatott a fejében, most az elvett irányt újra lehet kezdeni: vidéken. Azt a bizonyos láncot, amelyről híres versét írta, ha nem is széttörni, de a nyakról a lábra át lehet helyezni. Az írók, költők kibújhatnak a politikai rendelkezések igájából, oldódhat a szilencium, a költőséget ki lehet talán menekíteni a pártpropaganda szárnyai alól.

– Direktrendelés volt? – kérdezem kissé pimaszul a nyolcvanadik évét taposó Stamler Imrétől, aki felesége *útra kelése óta* magányosan lakja jádi otthonát.

– Hogy lepacsíztuk volna a hatalommal? Hülyeség! Az elvtársak inkább megorrultak, hogy ez megint az én aknamunkám! Nincs az öt éves tervekhez, irodalmi irányokhoz igazítva. Hívogattak, hogy mit képzelek én? Szerencsére Takács Gyula, de főként Kanyar Jóska rá tudta őket dumálni. Olyan volt ez, mint az a ravaszság, hogy teljesen vert helyzetből hogyan lehet sikert kovácsolni. Engem megrángattak, a találkozózt le akarták fűjni, közben Illyést is macerálták, hogy ezt azért még sem kéne. Aztán Kanyar elhitette velük, hogy mekkora piros pontokat szerez a megye ezzel Kádár elvtársnál. Fel kell vállalni, mintha csak Ti kezdeményeztétek volna. Bevették.

A politikai nagyravágás dolgozni kezdett, ettől kezdve már nem egy verseket szavaló iskolaigazgató ötlete volt a felkérés, hanem a megyei pártbizottságé. Ott

voltak, mosolyogtak, asszisztáltak, ragyogtak, de figyeltek. Mintha csak attól kellett volna tartani, hogy Mindszenty József jelenik meg az ősbemutaton...

Illyés később azt nyilatkozta: *„Ha a Francia Akadémia nevében Paul Valéry személyesen rendelte volna meg – szegény már búsz éve halott -, nem csinálnám több műgonddal.”* Azt hogy éppen hol is található Somogyjád nem tudta, pedig a tolna-somogyi megyehatáron született, egy azóta kiszikkadt pusztán. Telefonon felhívta a jádi iskolát, adják azt a bizonyos Stamler Imrét... Akkor megnyugodott, ez nem politikai csapda. Később baráti társaságban nevetve azt ötlötte ki, elsőre arra gondolt, hogy Karinthy Cini írta a levelet. Ugratásként. Hogy kifigurázza a népies vonalat. Apja vére, tőle kitelik...

Azt firtatom, hogy miért pont Illyés, miért pont Somogyjád, mire föl ez az egész?

Stamler Imre szerint a politikai huzat a „rémület mámore után” érezhetően friss levegőt tolt a hatvanas évek második felébe. Dolgozott egy kényszer 56-os kommunista gyalázat után. Ez az elbukott forradalom kecses bája: utána mindenkinek lelkiismeret furdalása támadt. Azoknak is, akik hajtották a malom követét, azoknak is, akik rágyújtották az őrlőkre a házat. Megtörtént, ami megtörtént. Vér folyt, bitókat ácsoltak, sokan árulókká lettek, de az életnek menni kell tovább. Mert időközben gyermekek születtek, akiké sem a gyávaság, sem a bátorság. Sem a sortűz, sem a kushadás.

Nem lehet mindig sunnyogva élni.

– Ma sem lehet. Nem kellene. Csak már író sincs, darab sincs! – mondja Stamler Imre, de úgy, hogy füldugóval kéne mellette ülni. Ha valaki mindig hangosan mond jókat és az igazat, nem felejtik el. Igaz az arcát sem. Lehet, hogy elismerés nélkül marad.

– Miért írtad a levelet?

– Megerősítésre vártunk, legyen vége a bizonytalanságnak. Mégiscsak a gyökér, a nép hordja a tápot a gyümölcsnek. Hogy mondasson ki: nem az emberek bűnösök. Hogy a méhek is beleszólhatnak a sasok csatájába. Hogy egy írók merhessenek beszélni. Hát ezért írtam. Szégyelltem is, mert maradt a levélben két-három elütés. De talán ez tetszett Illyésnek, hogy van hiba. Van mit kijavítani. Van mit tenni az egész országban. Ezek talán ott, abban az ősi pogány földön megint készülődnek valamire. Nem falvakat akarnak felgyújtani, hanem békülni szeretnének. Gondolom, ez megfogta, mert egy héttel, hogy felbontotta a levelet, már kész volt az első résszel...

A gólya

Egy levelet várok három napja, csak nem akar megérkezni. Levél, ami olyan, mint a somogyacσαι gólya. József napjára őkelme mindig a paplak tetejére repült, de egyszer csak abba hagyta. Nem jött többé. Kérdeztem egy okos öregembert, akivel borozgatni szoktunk a hegyen, hogy ezt a gólyát „mi lőtte”?

– Tudja szerkesztő úr, nem ismer ez már rá az emberekre. Annyira megváltoztak. Megszínesedtek, elformálódtak. Mozgóabécék futkosnak, lovas kocsik

helyett teherautók hordják a maradék erdőt. Nincsen már nyerítése a lónak, bőgése a tehénnek, nem rőfög a disznó. Csak a kutyák vonyítanak keservesen. A nép a tanácsoló előtt segélyért tolong, meg a boltnál dobozos sört iszik. Pedig valamikor micsoda borok termettek itt a hét hegyen, húsz hold szőlő szolgálta a veszprémi püspököt.

Visszatér az öltözékre.

– A ruhájuk is milyen?

Válaszol rá nagybúsan.

– Olyan kelekótya, a kínaiból öltöznek. Régen volt itt egy varrónő. Annak még Andocson, Karádon se volt versenytársa, pedig ott aztán értettek ehhez a csízióhoz. Ahhoz még a tanuló lányok is biciklivel jártak Koppányból, Tabról, Igalból. Aki adott magára az azzal varratott. Volt tartás...

– Értem én, de ha addig azt látta a gólya, akkor fene a dolgát, most mást lát. Azt szokta, most szokja ezt!

– Van olyan, hogy valaki ezt nem akarja. Van úgy, hogy valaki nem tudja ezt, ami van, megszokni...

Várom a levelet, megtudván, hogy *valaki* lett a gólya. Ugyan az több mint levél, könyveknek kell benne lenni. A Vaterán vettem két kötetet. Mindkettőt Illyés Gyula írta és dedikálta.

A várás gyermeke megszületett: igaz nem a postás, egy zöld kisbuszos ember hozta végül a könyveket. Betűzöm a girbe-görbe írást, amit a könyvek mellé tett az eladó: „*Ezt a két könyvet (Illyés Gyula: Konok kikelet és Babits visszhangjakén) a szerző saját kezűleg adta anyámnak ajándékba, 1981-ben és 1982-ben. (Egy évvel a költő halála előtt. – a Szerk.) Anyám a budapesti Merényi Gusztáv kórházban dolgozott ápolónőként. Illyés Gyula felesége (Kozmutza Flóra, aki 1987-ben könyvet adott ki József Attila utolsó hónapjairól, 1995-ben hunyt el – a szerk.) egy betegség miatt ebben a kórházban feküdt egy ideig, miközben megkedvelte anyámat lelkiismeretes és emberközpontú munkavégzése miatt és összebarátkoztak. Illyés Gyula minden nap meglátogatta a feleségét és két ilyen alkalommal könyvet is adott ajándékba anyámnak, amiket saját kezűleg dedikált is neki. Mindezek mellett sokat és jókat beszélgettek.*” Aláírás, dátum.

Azt mondja Stamler Imre Illyésnél puritánabb embert nem látott. Mindig adni akart, abból a kevésből is, ami volt. Csak egyféle láz gyötörte: legyen jobb!

Olvasom a *Faj védői* című versét, a fura, de szép szonettet, amelyben a nagy költőtársak fízológiáját és hovatarozását önti keretbe. Mindezt a „pompás gyuromány” és a „páratlan Tekenő” nemzetet egybeolvasztó „fél-besenyő” fajának kedvességével. Illyés úgy szeretett nemzetet és embert, hogy belehalt volna érte.

Te gólya! Hát békélj meg velünk! Ilyen is serdül, olyan is perdül. Van, amelyik kong, a másik meg szépen telien döng.

Ezek vagyunk, ennyifélék – magyarok.

A Trabant

Azt mondja, azt a szobát fűti, ahol beszélgetünk. Ez így elég kevés, de ez a kevés is elég, ha van miért, ha van kiért. Ha vannak még ügyek. Ne szabadjon olyan időknek jönni, amikor már nincsenek.

– Nem nagyon járok el, pedig lenne miért. Fölbosszantott az újság.

Mutatja, hogy a Balatonon valami táborban, milyen idegenforgalmi látványosságot csinálnak őseinkből. Ez már túrhetetlen, cikket írt, de nincs, ahol megjelenesse. Ha kell, mégis odautazik, szívesen elmondja az őskohók történetét.

– Még hogy így csinálták a vasat? Ez nem igaz! Ebből, így sosem lett volna, íj, kard és sarló...

– Ne dohogj már!

Stamler Imre rám néz, megcsendesül.

Pedig igaza van, a múltat nem kell elhazudni néhány turistaforintért...

Könyveket mutat, leveleket, amit és ahogy harcolt a jádi, bogáti, fajszi őskohókért, ahogy gyürkőzött a fuvókára vésett rovásírás szövegéért, s ahogy végül összeomlott ez az egész a fajszi erdőben. Még a múzeumi veretet is ellopták. Hol vannak híres látogatói: Illyés, Déry Tibor, Györffy György, Badiny Jós Ferenc, László Gyula, Bakay Kornél és mind az őstörténet kutatói, régészek, írók?

Kinézőnk: kamionok robognak el, megy az áruházláncokba az olcsó rakomány.

Ezt azonban őrzí, ezt a pillanatot, amikor az irodalom bekopogott az ő hívására Somogyjádra.

– Én mentem értük Hévízre. Trabanttal. Pocsék egy autó volt, de ha ma meglenne, mutogathatnám, ebben hoztam a költőt. Mi ültünk Illyés Gyulával elől, Flóra asszony hátul. Kérdezte, volt e kapkodás a dolog körül? Nevettem, persze, hogy volt. Még szép hogy volt! A langyosból nincs semmi. Aztán, amikor beléptünk Somogyba, kérte meséljek erről a megyéről. Már nem tudom, honnan kezdtem, de meséltem Koppányról meg a zsellérségről, a szegény aratókról. Aztán rájöttem, sokat pont tőle olvastam. Annyit mondtam neki a végén, ez a legszebb föld. Ami ilyen szép, ott van újrakezdés.

Idézem a strófát Stamler Imrének az Éden elvesztéséből.

„...ama végső napon// ama rettentő bolnap//előtt még emberek,//merjük a legnagyobbat,// kezdjük itt a legmélyebbről//bűségünk erejéből// Újra az életet.”

Ő is tesz hozzá.

– *„Így jön, a legmélyről jön// minden, ami jó a földön.”*

Aztán kidübörög belőle a szó.

– A vérebet az riasztja, ha szemébe nevensz...

Még van valami vissza a napból, egy csepp kávé barnul a pohár alján, erősen szorít kezet.

Menni való idő van.